

RİSK ODAKLI SUÇ ÖNLEME: ALTERNATİF BİR YAKLAŞIM

Dr. Tuba Topçuoğlu*

Suçluluk için risk oluşturan faktörler, kişinin suç davranışında bulunma olasılığını—suç işlemeye başlama yaşının küçüklüğü, suç işleme sıklığı ve devamlılığı açısından—arttıran etkenler olarak belirtilirken, koruyucu faktörler de bu olasılığı azaltan etkenler olarak tanımlanmaktadır (Farrington, 2002; Kazdin, Kraemer, Kessler ve diğerleri, 1997). Gelişmiş Batı toplumlarında son 30-40 yıldır yapılan araştırmalar, kişilerde gelişimsel olarak dışa dönük saldırgan davranış problemleri ve suç davranışı riskini arttıran etkenlerin belirlenmesinde çok ciddi bir ilerleme kaydetmiştir. Bu ilerlemenin en önemli sebebi birçok araştırmacı tarafından yürütülen ve birçoğu halen günümüzde yürütülmekte olan ve kişileri zaman içerisinde düzenli olarak takip eden ileriye dönük boylamsal çalışmalardır (Loeber ve Dishion, 1983; Loeber ve Stouthamer-Loeber, 1986). Bu araştırmalar sayesinde çocukların ve gençlerin saldırgan ve suç davranışlarının tahmin edilmesinde hangi risk ve koruyucu etkenlerin ne derece etkili olduğu konusunda elimizde oldukça veri bulunmaktadır (Farrington, 2002; Hawkins, Herrenkohl, Farrington ve diğerleri, 1998; Lipsey ve Derzon, 1998). Genel olarak bu faktörleri kişilik, aile, akran grubu, okul ve yaşanan muhit ile ilgili olarak beş grupta toplamak mümkündür (Farrington, 1997; 2002). *Risk odaklı yaklaşımla suç önleme programları* ise kişinin yaşamının birey, aile, okul, akran grubu ve yerleşim yeri gibi çeşitli düzeylerinde bulunan ve aynı zamanda gelişimsel çalışmalardaki ampirik bulgularla da desteklenen risk ve koruyucu etkenleri hedef alarak resmi suçluluğun oluşum aşamasından önce suçu önlemeye çalışan müdahale programlarını içermektedir (Farrington, 2002; Tonry ve Farrington, 1995). Bu suç önleme paradigması, kriminolojinin alanına 1990'ların ilk dönemlerinde kamu sağlığı sektöründen getirilmiştir ve o zamandan beri de birçok gelişmiş ülkede yaygın olarak kullanılmaktadır (Farrington, 2000). Bu yaklaşım, ceza adalet sistemindeki caydırıcı unsurlar gibi suçluluk meydana geldikten sonra uygulanan diğer suç önleme teknikleri ile karşılaştırıldığında önemli avantajlar sağlamaktadır. Ancak bu stratejinin suçu azaltma ve önlemedeki etkinliğini sınırlandıran ve bu nedenle de mutlaka göz önünde bulundurulması gereken çeşitli etkenler de mevcuttur. Bu etkenler, genel olarak, hedef alınacak risk ve koruyucu faktörlerin belirlenmesi, söz konusu müdahale programının uygulanacağı hedef kitlenin ve bu kitle için en uygun program içeriğinin belirlenmesi, programın yürütülmesi aşaması, programın kar-zarar analizinin yapılması ve sonuçlarının değerlendirilmesi alanlarında kendini göstermektedir. Bu çalışma, risk odaklı suç önleme programlarının avantajlarını ve bu avantajları sınırlandıran ve bu nedenle de bu programların uygulayıcıları tarafından mutlaka göz önünde bulundurulması gereken etkenleri ele almaktadır. Böylelikle bu çalışma ülkemizde bu alanda gerçekleştirilecek suç önleme programlarını uygulayacak olan araştırmacı ve pratisyenlere ışık tutmayı amaçlamaktadır.

---

* İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Ceza Hukuku ve Ceza Muhakemesi Hukuku A.B.D.

Risk Odaklı Suç Önleme Programlarının Avantajları

Risk odaklı suç önleme programlarının sağladığı en büyük avantajlardan birisi bu yaklaşımın hangi risk faktörlerinin suçluluk üzerinde “nedensel” etkileri olup olmadığına dair cevaplaması zor soruların sorulmasını gereksiz kılmasıdır (Farrington, 2000). Bu programlar, aynen kamu sağlığı alanında uygulandığı gibi, kriminoloji alanında da birçok risk ve koruyucu faktörün belirlenip hedef alınması esasına dayanır. Antisosyal ve suç davranışına sebep olan risk faktörleri oldukça fazla olduğundan, hangi risk faktörlerinin “nedensel risk faktörü” olduğu tam olarak bilinmese bile bütün önemli risk etkenlerini hedef almak yeterli görülmektedir; çünkü ne kadar çok risk faktörü hedef alırsa, bu nedensel etkenleri hedef alma olasılığı da o kadar yüksek olacaktır. Bu yaklaşımın oldukça basit olması bu stratejiyi daha anlaşılabilir kıldığından, politika üretenlere, pratisyenlere ve halka anlatmayı ve onların desteğini almayı da bir o kadar kolaylaştırmaktadır (Farrington, 2000).

Risk odaklı suç önleme programlarının sağladığı bir diğer avantaj, bu stratejinin tamamen ampirik bulgulara dayanmasıdır. Öyle ki, uygulanan müdahale programları kapsamında hedef alınan bireysel, aile, okul, akran grubu ve yerleşim yerine ilişkin risk ve koruyucu etkenler, gelişimsel çalışmalardaki ampirik bulgularla desteklenmektedir (Farrington, 2000; 2002). Ayrıca nihayetinde uygulamaya geçirilen müdahale programları da bilimsel olarak yüksek kalitede gerçekleştirilen değerlendirme çalışmaları neticesinde etkinliği ispatlanan programlardır (Farrington, 2000; 2002). Risk odaklı suç önleme yaklaşımı, bu bağlamda teori ve uygulamalı araştırmayı bir araya getirdiği gibi akademisyenler ile pratisyenleri de bir araya getirmektedir (Farrington, 2000).

Ayrıca belirli risk etken grupları aynı anda—genç suçluluğu, saldırganlık, şiddet, okulu terk etme, madde bağımlılığı, istikrarsız evlilik, aile içi şiddet, çocuk istismarı gibi—çok çeşitli sonuçları tahmin edebilmektedir (Kazdin ve diğerleri, 1997). Risk etkenlerinin bu “olasılıklı” doğası her hangi bir risk etkeni ile sonuç değişkeni arasında birden fazla güzergâh olmasına sebep olmaktadır (Kazdin ve diğerleri, 1997). Dolayısıyla bir risk etkenini hedef alıp onu azaltmak ya da bir koruyucu etkeni artırıp güçlendirmek, suçluluk dışında hayatın başka alanlarındaki sorunlar üzerinde de “yayılma etkisi” yapacaktır (Farrington, 2002; Kazdin ve diğerleri, 1997).

Risk odaklı suç önleme programlarının sunduğu çok önemli bir diğer avantaj da bu programların gelişimsel olarak çok erken yaşlarda uygulanabilir olmasıdır. Gelişmiş Batı toplumlarında uzun yıllar içinde gerçekleştirilmiş olan boylamsal çalışmalar, çocukların saldırgan dışa dönük davranış problemleri ve sapma davranışlarında zaman içerisinde önemli oranda devamlılık olduğunu göstermiştir (Farrington, 1991; Hofstra, Van Der Ende ve Verhulst, 2000, Magnusson, Stattin ve Duner, 1983). Öyle ki, erken yaşlarda gösterilen ciddi davranış problemleri, ileriki yaşlarda da problemlili davranışları ve suçluluğu önemli oranda tahmin etmektedir (Lipsey ve Derzon, 1998). Ayrıca bu boylamsal araştırmaların istikrarlı bir şekilde ortaya koyduğu bir diğer bulgu da suça başlama yaşı ile ileride gösterilen kronik ve ciddi suçluluk arasındaki pozitif ilişkidir (Loeber and Le Blanc, 1990; Moffitt, 1993). Kural olarak, bir çocuk ne kadar erken dışa dönük davranış problemleri ve sapma davranışları gösterir, suç işlemeye başlarsa, ileride gençlik ve yetişkinlik döneminde ciddi suç davranışlarında bulunma olasılığı o kadar yüksek olmaktadır. Son olarak bahsedilmek istenilen üçüncü bulgu ise, mala karşı suç, okuldan kaçma, saldırganlık ve madde bağımlılığı gibi çok çeşitli davranış problemlerinin sapma davranış gösteren kişilerde çoğu zaman bir arada görülmesidir (Farrington, 1997). Bu kriminolojik bulgular genel olarak suçluluğun çocuklukta başlayıp yetişkinliğe doğru devamlılık gösteren daha geniş bir “antisosyal davranış sendromunun”

parçası olduğunu göstermektedir (Farrington, 1997; 2002). Dolayısıyla, suçluluk aniden belirmemekte; fakat öncesinde çocuklukta yalan söyleme, mala zarar verme, okuldan kaçma, hayvanlara zarar verme, okulda zorbalık yapma gibi antisosyal davranışlar; ergenlikte sorumsuz, ehliyetsiz araba kullanmak, aşırı alkol tüketimi gibi sapma davranışları ve sonrasında yetişkinlikte evde eşe ve çocuğa karşı şiddet uygulama gibi antisosyal davranışlar ile zaman içerisinde suçluluğa doğru bir gelişim göstermektedir (Farrington, 1997; 2002). Bu bulgular bize çocuklara erken yaşlarda—özellikle de ciddi suçluluk başlamadan çok önce—müdahalenin yaşam boyu antisosyal davranışın kümülatif olarak birikmesi ve çoğalmasına engel olacağından dolayı çok daha etkili olabileceğini önermektedir (Farrington, 1997; 2002; Loeber ve Farrington, 1999). Suçun birey ve toplum üzerindeki maliyetinin boyutu (Brand ve Price, 2000) göz önüne alındığında erken müdahale—etkili olması durumunda—toplumsal düzeyde de inanılmaz kazanç vaat etmektedir. Risk odaklı suçluluğu önleme programlarının bu özelliği onları hem toplum hem de politika üretkenler tarafından daha kabul edilebilir kılmaktadır (Farrington, 2002).

Son olarak, risk odaklı önleme programları suçluluğu açıklamak üzere geliştirilmiş teorilerin ampirik olarak test edilmesinde de kullanılabilir (Farrington, 1996a; 2000). Öyle ki, eğer uygulanan müdahale kapsamında hedef alınan risk ve koruyucu faktörlerin etkisi tek tek ayrılabilirse ve de bu faktörlerin sapma ve suç davranışı üzerindeki etkisi belirlenebilirse, yapılan müdahalelerin sonuçlarından suçluluğun sebepleri hakkında çok şey öğrenilebilmek mümkün olmaktadır (Farrington, 1996a; 2000).

Risk Odaklı Suç Önleme Programlarının Etkinliğini Sınırlandıran Etkenler

Risk odaklı gerçekleştirilen suç önleme programlarının avantajlarının yanında bu programların etkinliğini sınırlandıran birçok etken bulunmaktadır. Bu etkenler şu başlıklar altında incelenebilir: Belli başlı risk ve koruyucu etkenlerin belirlenmesi, müdahale programının üzerinde uygulanacağı hedef kitlenin belirlenmesi, seçilen hedef kitle üzerinde uygulanacak en uygun müdahale programının belirlenmesi, programın uygulanması süreci, programın suçluluğu azaltma yönündeki etkinliğinin değerlendirilmesi ve programın maliyet etkinliğinin değerlendirilmesi.

1. Belli Başlı Risk ve Koruyucu Etkenlerin Belirlenmesi

Suçluluğu önleme ya da azaltma amacıyla uygulanan her programın başarısı her şeyden önce suçluluk olasılığını arttıran veya azaltan etkenlerin doğru olarak belirlenmesi ve bunların sistematik olarak hedef alınması esasına dayanır. Aksi halde görünürde suçlulukla ilişkili olsa bile istatistiksel gösterge (statistical marker) özelliği gösteren değişkenlerin hedef alınması, suçluluğu azaltmayacağı gibi hem zamansal hem de ekonomik açıdan topluma kayıp getirecektir. Dolayısıyla risk-odaklı suç önleme kapsamında müdahalenin gerçekleştirileceği düzeyde (örn., aile, okul, yerleşim yeri) hedef alınacak etkenlerin belirlenmesi amacıyla ilk olarak bu düzeyde bir risk değerlendirmesi gerçekleştirilir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki antisosyal davranış ve suçluluk ile ilişkili çok fazla değişken bulunmaktadır (Farrington, 1996a) ve tek başına bu değişkenleri hedef almak suçluluğu azaltmak için yeterli olmayabilir (Farrington, 2000). Bunun en önemli nedenlerinden biri yapılan risk değerlendirmelerinin genellikle kesitsel çalışmalarla gerçekleştirilmesidir. Kesitsel çalışmalar zaman içerisinde tek bir noktada yapılan ölçümlere dayandığından dolayı elde edilen sonuçlar—kişilerin zaman içerisindeki değişimleri yerine—

kişiler arasındaki farklılıklara ilişkin bulgulara dayanmaktadır. Sonuç olarak, kesitsel çalışmalar ile gerçekleştirilen risk değerlendirmeleri ancak antisosyal davranış ya da suçlulukla ilişkili olan değişkenlerin (correlates) belirlenebilmesini sağlamaktadır (Farrington, 1996a); fakat suç davranışında bulunma olasılığını arttıran (azaltan) risk (koruyucu) faktörlerin belirlenmesinde yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla da kişiler arasında değişiklik gösteren değişkenleri hedef almak (ve yapılan müdahaleler ile bunları azaltmak ya da güçlendirmek)—eğer bu değişkenler aynı zamanda risk veya koruyucu etken özelliği göstermiyorsa—tek başına kişinin suç davranışı üzerinde nedensel etkiler yaratmayabilir (Farrington, 2000). Risk ve koruyucu etkenlerin belirlenebilmesi için mutlaka kişilerin düzenli aralıklarla ve ileriye dönük olarak takip edildiği ve bu nedenle de ölçülen değişkenler ile sonuç değişken(ler)i arasında doğru zaman sırasının belirlenebilmesine olanak tanıyan boylamsal çalışmalara ihtiyaç vardır (Farrington, 1996a, b; Kraemer, Kazdin, Offord ve diğerleri, 1997).

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki suçluluk üzerinde nedensel etki gösterebilecek olası risk ve koruyucu faktörlerin belirlenmesi, suçluluğu azaltmak için tek başına yeterli değildir; çünkü bazı çalışmalarda ortaya koyulan cinsiyet ya da etnisite gibi risk faktörlerin suçluluk üzerinde doğrudan nedensel etkisi olsa dahi bu türde *sabit değişkenler* araştırmacının müdahalesine açık değildir (Farrington, 1996a). Ayrıca her hangi bir suç önleme programını uygulamaya geçirmeden önce olası nedensel risk ve koruyucu faktörlerin belirlenmesi dışında bu faktörler ile suçluluk arasındaki nedensel mekanizmayı açıklayan *aracı değişkenleri* ve yine bu faktörler ile suçluluk arasındaki ilişkiyi değiştirebilen *moderatör değişkenleri* de belirlemek gerekmektedir (Baron ve Kenny, 1986; Kraemer, Stice, Kazdin ve diğerleri, 2001). Örneğin, eğer bir risk faktörünün suçluluğa olan etkisi *tamamen* bir üçüncü etkenin araya girmesi ile açıklanıyorsa ve de bu risk faktörünün üçüncü aracı değişken yoluyla gösterdiği etki dışında suçluluk üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmuyorsa, o halde etkili bir müdahale programı söz konusu risk faktöründen ziyade aracılık eden üçüncü faktörü hedef almalıdır (Catalano, Park, Harachi ve diğerleri, 2005). Eğer bu risk faktörünün suçluluk üzerindeki etkisine aracılık eden diğer faktör dışında da kendisinin doğrudan etkisi bulunuyorsa, ancak bu durumda söz konusu risk faktörünün hedef almak doğru olabilir.

Diğer önemli bir nokta da moderatör değişkenleri ile ilgilidir. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki kişilerin gelişimi üzerinde etki gösteren kişilik, aile, okul, akran grubu ve yaşanan muhit düzeyindeki faktörler çoğu zaman birbirleri ile çok yakından ilişkilidir; fakat bu faktörlerin birbirleri ile nasıl etkileşim içinde olduğu genel olarak bilinmemektedir. Eğer risk faktörleri, suç davranışı üzerinde birbirinden bağımsız bir etkiye sahip ise, o zaman kişinin hayatında ne kadar çok risk faktörü varsa onun sapma veya suç davranışı gösterme olasılığı o kadar yüksek olacaktır (*toplanır model*). Fakat bazı durumlarda bir risk faktörünün suç davranışı üzerindeki etkisi, kişinin hayatında mevcut olan başka faktörlerinin (moderatör değişkenlerin) varlığına bağlıdır (*etkileşimli model*). Öyle ki, bir risk faktörünün suç davranışı üzerindeki olumsuz etkisi başka bir risk faktörünün varlığında ciddi oranda artabildiği gibi (Hay, Fortson, Hollist ve diğerleri, 2006), bazı durumlarda tamamen nötr hale de gelebilir (Simons, Lin, Gordon ve diğerleri, 2002). Risk faktörlerinin suçluluk üzerindeki etkisi kişinin içinde bulunduğu gelişimsel döneme, zamana, mekâna, kültürel bağlama ve sosyal alt gruplara bağlı olarak değişebildiğinden dolayı müdahale programları herkes için her şartta ve her zaman benzer etkinlikte olmayacaktır. Sonuç olarak, risk faktörlerinin suçluluk üzerindeki etkisini değiştirebilen bu moderatör değişkenlerin belirlenmesi, hem belirlenen hedef

kitle için en etkili müdahale programının uygulanması hem de sınırlı mevcut kaynakların doğru kullanılması açısından çok önem taşımaktadır.

2. Hedef Kitlenin Belirlenmesi

Bazı risk odaklı suç önleme programları genel nüfusu hedef alırken (geniş kapsamlı üniversal önlem programları), bazıları da özellikle antisosyal davranış ve suçluluk konusunda yüksek risk taşıyan belli başlı grupları hedef almaktadırlar (seçici önlem programları) (Loeber ve Farrington, 1999). Ancak ne yazık ki bu tarz önleme programları müdahaleye en çok ihtiyacı olan yüksek risk grubundaki kişiler üzerinde uygulandığında çok daha etkili olmasına rağmen, değişime en çok direnç gösteren, çalışma kapsamında işbirliğinde bulunmada en isteksiz olan ve programa dâhil olsa bile katılım devamlılığını sağlama konusunda en riskli grup da yine bu kişilerden oluşmaktadır (Tonry ve Farrington, 1995). Ayrıca bu tarz programların bu yüksek risk grubu üyeleri üzerinde olumsuz damgalama etkileri de olabilmektedir (Tonry ve Farrington, 1995). Fakat diğer taraftan suç önleme programlarına normal risk grubundaki kişileri dâhil etmenin de bazı sakıncaları bulunmaktadır. Örneğin, bu kişiler, yaşamlarında fazla sorun yaşamadıklarından dolayı bu programlara katılım konusunda yeterli motivasyona sahip olmayabilirler.

Programın uygulanacağı hedef kitlenin belirlenmesi aynı zamanda program kapsamında gerçekleştirilecek müdahalenin zamanlamasıyla da yakından ilişkilidir. Çocukları yaşam içerisinde düzenli olarak takip eden ve antisosyal davranışın zaman içerisinde önemli oranda devamlılık gösterdiğini ortaya koyan boylamsal çalışmalar, suçluluğun en üst seviyeye çıktığı adolesan döneminden ziyade erken çocukluk döneminde gerçekleştirilecek bir müdahalenin daha etkili sonuçları olacağını önermektedir (Farrington, 1996a). Ancak erken çocuklukta ciddi antisosyal davranış bozukluğu gösteren her çocuğun ileride mutlaka antisosyal yetişkin olmadığı gerçeği de göz önünde bulundurulursa, bu şekilde yapılacak erken bir müdahale ciddi etik problemleri de beraberinde getirebilir (Farrington, 1996a). Ayrıca suçluluk gerçekleştirildikten sonraki dönemde gerçekleştirilen risk odaklı müdahalelerin başarılı olabileceğine dair de elimizde ampirik kanıt bulunmaktadır (Lipsey ve Wilson, 1998; Loeber ve Farrington, 1999). Farrington (1996a), uygulanan programlarının politik yönden daha fazla kabul görmesi açısından, bireyler üzerine yoğunlaşmak yerine bölgeleri hedef alarak da çok etkili suç önleme programları gerçekleştirilebileceğini önermektedir.

3. En Uygun Müdahale Programının Belirlenmesi

Risk ve koruyucu faktörlerin belirlenmesinden sonra risk odaklı önlem stratejisinde bir sonraki aşama bu faktörleri hedef alacak uygun program içeriğinin belirlenmesidir. Mevcut programların belirlenen hedef kitle için uygunluğunun eleştirel bir şekilde değerlendirilmesi çok önemlidir; çünkü her ne kadar sonuç itibarı ile çok etkili olsa da başka bir yerde tasarlanan ve uygulanan programlar, belirlenen hedef kitle için uygun olmayabilir. Örneğin, birçok risk faktörünün farklı ülkelerde geçerlilik gösterdiğine ve farklı sosyo-kültürel ortamlara rağmen benzer şekilde risk teşkil ettiğine ilişkin sağlam bulgular mevcut olsa da bazı faktörlerin sosyal, ekonomik ya da kültürel farklılıklardan dolayı sadece belli ülkelerde geçerli olduğu yönünde de elimizde veri bulunmaktadır (Farrington ve Loeber, 1999). Hatta aynı ülke sınırları içinde bile bir müdahale programı genel nüfusun içinde bulunan her grup için aynı derecede etkili sonuçlar doğuramayabilir. Risk faktörleri, cinsiyet (Farrington ve Painter, 2004) ya da etnik gruba (Farrington, Loeber ve Stouthamer-Loeber, 2005) da-

yalı olan farklı sosyal gruplarda önemli oranda değişiklik gösterebilir ve bütün sosyal gruplarda aynı anlamı ifade edemeyebilir. Hatta öyle ki bir sosyal grup için risk teşkil eden bir faktör, bir diğer grup üyeleri için koruyucu özellik bile gösterebilir (Deater-Deckard, Dodge ve Sorbring, 2005; Gunnoe ve Mariner, 1997). Bu nedenlerden dolayı, her hangi bir ülkeden ya da farklı bir sosyo-kültürel bağlamdan getirilen suç önleme programlarının, uygulanacağı hedef kitle üzerinde etkili olabilmeleri için mutlaka alındıkları haliyle uygulanmadan önce sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıkları göz önünde bulunduracak bir şekilde o grup için çeşitli adaptasyon süreçlerinden geçirilmelidir (Eisner ve Ribeaud, 2005).

Söz konusu hedef kitle için en uygun programın belirlenmesinde ihtiyaçların ve kaynakların değerlendirilmesi bir diğer önemli noktayı teşkil etmektedir (Eisner ve Ribeaud, 2005). Uygulanacak programın o kitlenin ihtiyaçlarına cevap verip etkili olabilmesi ve sonraki aşamalarda da suçluluk üzerindeki etkisinin bağımsız bir şekilde değerlendirilebilmesi için uygulama alanı içerisinde hedef kitlenin maruz kaldığı başka önleme ve müdahale programlarının gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin de mutlaka araştırılması gerekmektedir.

4. Programın Uygulanması

Belirlenen bir suç önleme programının nasıl uygulandığı ve uygulanırken dikkate alınan standartların kalitesi, gerçekleştirilen müdahalenin etkili olup olmadığının değerlendirilmesinde büyük önem arz etmektedir (Bachman ve Schutt, 2003). Gerçekte çok etkili olabilecek bir önlem programı, uygulamadan kaynaklanan sorunlar yüzünden tüm potansiyelini gerçekleştirilemeyebilir ve hatta bazı durumlarda olumsuz sonuçlar bile doğurabilir. Bir müdahale programının tüm potansiyelini gerçekleştirilebilmesi için her şeyden önce tasarlandığı haliyle tam bir uyum içinde uygulanması gerekir. Yapılan bazı araştırmalar, müdahale programlarının etkinliğinin uygulanma kalitesine bağlı olarak önemli oranda değişiklik gösterdiğini ortaya koymaktadır (Gottfredson, Gottfredson ve Hybl, 1993). Müdahale programının uygulanmasına ilişkin sorunlar, elde edilen bulguların geçerliğine büyük tehdit teşkil etmektedir (Farrington, 2003a). Bu sorunlar genel olarak şu alanlarda kendini göstermektedir: müdahale programı dâhilinde uygulanan farklı parçaların arasındaki dayanışma ve koordinasyon düzeyi, yapılan müdahalenin hedef kitleye gerçekte ulaşip ulaşmaması, uygulamada başarısızlık, gerçekleştirilen müdahalenin etkisinin başka etkenlerle *kirlenmesi* ve müdahale programları hakkında bilgi eksikliği.

Maalesef uygulanan suç önleme programlarının etkinliği ile bu programların uygulanıp yürütülmesindeki zorluklar arasında da doğru bir orantı bulunmaktadır. Örneğin, kişilerin yaşamlarının birden fazla boyutunda aynı anda gerçekleştirilen *çoklu müdahale programları*, tek yapılı programlarla karşılaştırıldığında, antisosyal ve suç davranışının önlenmesinde çok daha başarılı ve etkin olmasına karşın bu türde programların yürütülmesinde yüksek kalite sağlanması da bir o kadar zor olmaktadır (Catalano, Arthur, Hawkins ve diğerleri, 1998). Çoklu programların birden fazla boyutu bulunduğundan dolayı, uygulamada bütünlüğün sağlanması için yüksek düzeyde gözetim ve her bir birim için uygulama kalitesinin devamlı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Catalano ve diğerleri, 1998).

5. Programın Sonuç Etkinliğinin Değerlendirilmesi

Programların etkinliğinin ve istenen sonuçları yaratıp yaratmadıklarının doğru olarak belirlenmesi için müdahale sonrası gerçekleştirilen değerlendirme çalışmalarının (evaluation studies) büyük bir titizlikle yapılması gerekmektedir. Değerlendirme çalışmalarında sebep-sonuç ilişkisine dair varılan sonuçların geçerliğini ciddi oranda tehdit eden faktörler bulunmaktadır ve bu etkenler daha çok yapılan değerlendirme çalışmasının tasarımı, uygulanması ve sonuçların rapor edilmesine ilişkin olmaktadır (Farrington, 2003a). Müdahale programlarının etkinliğinin değerlendirilmesinde en ideal araştırma tasarımı, büyük örneklerle ve uzun zaman aralıkları ile boylamsal olarak gerçekleştirilen *rastlantısal kontrollü deneylerdir*. (Farrington, 1996a; 1999; 2000; 2003b). Bu türde çalışmalar, nedensellik açısından “olası en yüksek içsel geçerliliğe” sahiptirler. *DeneySEL kontrol*, yapılan bir müdahalenin suç davranışı üzerinde etkisi olup olmadığını gösterme, suçluluğun nedenlerini anlama ve yapılan müdahalenin suçluluk üzerindeki etkisini diğer üçüncü etkenlerin olası etkilerinden ayırt edebilme konusunda çok başarılı olduğundan dolayı deneysel olmayan çalışmalarda kullanılan *istatistiksel kontrol* ile karşılaştırıldığında çok daha üstün olmaktadır (Farrington, 2003b). Her iki grubun içinde yeterince denek bulundurmamak şartıyla deney ve kontrol gruplarını gerçekleştirilen müdahale dışında her şeyde eşitlemek içsel geçerliğe tehdit oluşturabilecek birçok etkeni ortadan kaldırmaktadır (Farrington, 2000; 2003a). Fakat buna rağmen deneysel kontrol ile bile tamamen yok edilemeyen başka tehditler bulunabilmektedir: deneklerin zaman içerisinde ciddi kayıp vermesi ve bu kaybın deney ve kontrol grupları arasında önemli oranda farklılık göstermesi gibi (Farrington, 2003a). Araştırmacıların bu türde kayıplar verilmesini önlemek için büyük çaba göstermesi gerekmektedir. Müdahalelerin etkisinin değerlendirilmesinde bir diğer önemli nokta da bu müdahale programlarının etkili olduğu “sınır durumlarının” belirlenmesi ile ilgilidir (Tonry ve Farrington, 1995). Bütün programlar her durumda ve her sosyal grup için benzer başarıyı yaratmayabilir. Müdahale programları bazen etkilerini sadece belli sosyal alt-gruplar için ya da belli gelişimsel dönemlerde gösterebilir (Tonry ve Farrington, 1995).

Ayrıca yapılan müdahale gerçekte etkili olduğunda bile bu etkiyi tespit edebilmek için çalışmada yeterli istatistiksel güce ve dolayısıyla da büyük örneklemelere ihtiyaç duyulmaktadır (Tonry ve Farrington, 1995). Bu durum özellikle deney grubunun heterojen olduğu durumlarda daha da önem arz etmektedir (Farrington, 2003a). Bazı müdahale programlarının etkisi farklı demografik (cinsiyet, yaş gibi) ve etnik gruplarda değişiklik gösterebildiğinden dolayı örneklem heterojen olmasının yarattığı bu farklılıklar gerçekte var olan etkiyi “gölgeleyebilmektedir” (Catalano ve diğerleri, 1998). Dolayısıyla gerçekleştirilen müdahale programının farklı sosyal alt-grupların üzerindeki etkisinin değerlendirilebilmesi için örneklem sayısının yeterli büyüklükte olması gerekmektedir. Ayrıca birçok deney çalışmasında, yapılan müdahalenin etkisinin zaman içinde devamlılığını değerlendirmek için uzun zaman aralıkları ile gerçekleştirilen takip çalışmalarının da yapılması gerekmektedir (Farrington, 1999).

Rastlantısal kontrollü deneyler, müdahale programlarının etkinliğinin değerlendirilmesinin yanında, yapılan müdahale ile suç davranışı arasındaki nedensel mekanizmaların (örn., aracılık eden değişkenler ve moderatör değişkenleri) ve doz-tepki ilişkisinin tespit edilmesinde ve hatta tek bir risk faktörü hedef alındığı durumlarda bu etkenin suç davranışı için “nedensel risk faktörü” olup olmadığını belirlemede de kullanılabilir (Farrington, 1999; 2003a). Ancak yukarıda bahsedilen birden fazla unsuru olan çoklu müdahale programlarında aynı anda birden fazla risk ve koruyucu faktör hedef alındığı

için bu etkenlerin tek tek suçluluk üzerindeki etkisini ayırmak zor olmaktadır (Farrington, 2000). Bu risk ve koruyucu faktörlerin kendi aralarında da bir etkileşim olabileceğinden dolayı bu türde çok-parçalı müdahale programlarında her bir etkenin sonuç değişkeni ile olan nedensellik ilişkisi kolaylıkla belirlenmemektedir (Tonry ve Farrington, 1995).

Her hangi bir nedensel ilişkinin farklı insan grubu, mekân ve zaman karşısında ne derece geçerli olduğunu bilmek önemlidir. Müdahale programları kapsamında hedef alınan her bir faktör ile suç davranışı arasındaki nedensel zinciri ve aracılık eden değişkenler ile sınır durumlarını belirleyememek elde edilen bulguların genel geçerliğini tehdit etmektedir (Farrington, 2003a). Sonuç olarak, her ne kadar çok unsurlu müdahale programları, tek unsuru hedef alan programlarla karşılaştırıldığında, suçun önlenmesi konusunda çok daha etkili olmalarına rağmen (Wasserman ve Miller, 1998), bu bulguların farklı durumlarda yinelenmesi oldukça zordur (Farrington, 2000). Ayrıca birçok müdahale programının değerlendirilmesinde deneysel tasarımın uygulanması ve denek birimlerinin deney ve kontrol gruplarına rastlantısal olarak yerleştirilmesi mümkün olmamaktadır (Farrington, 1997). Bu gibi durumlarda araştırmacılar müdahale programlarının değerlendirilmesinde, nedensel geçerlik yönünden daha az olan güvenilir olan yarı-deneysel ya da deneysel olmayan araştırma tasarımlarını kullanmaktadırlar.

Son olarak değinilmesi gereken bir konu da mevcut müdahale programları hakkındaki bilgimizin sınırlı olmasına ilişkindir. Hangi programın suçluluğu azaltma ve önleme yönünde etkili olduğu veya olmadığına dair bizim literatürde bulunan araştırmalara dayanmaktadır. Ancak bu araştırmalardan elde edilen bulguların “betimsel geçerliğine” ilişkin iki çok önemli tehdit bulunmaktadır (Farrington, 2003a). Bunlardan biri, yayınlanan makalelerde araştırmacının elde ettiği bulguları seçici olarak rapor etmesinden kaynaklanan ihmal (Farrington, 2003a, Catalano ve diğerleri, 1998); diğeri de yayımcılar tarafından daha başarılı olan müdahale programlarına ilişkin bulguların seçici olarak daha fazla yayımlanmasından kaynaklanan ihmaldir (Rutter, Giller ve Hagell, 1998). Dolayısıyla literatürde mevcut olan müdahale çalışmaları gerçekte var olan çalışmaların yanlı olarak bir alt kümesini temsil etmektedir.

6. Programın Maliyet Etkinliğinin Değerlendirilmesi

Mevcut kaynaklar sınırlı olduğundan dolayı risk odaklı suç önleme programlarının durumsal suç önleme ya da ceza adalet sistemi içerisinde uygulanan diğer suç önleme stratejilerine karşın toplum ve politika üreticileri tarafından kabul görüp uygulanabilmesi için bu yaklaşımın suçu önleme ve azaltmada diğer yaklaşımlardan hem çok daha etkili olması hem de suçun maliyetini azaltmakta diğerlerinden daha başarılı olması gerekir. Ancak uygulanan bir müdahale programının ekonomik yönden kar ve zarar analizinin doğru bir şekilde yapılabilmesi, büyük oranda değerlendirme araştırmasının tasarımının metodolojik olarak yeterli olmasına bağlıdır (Farrington, 2000). Yapılan birçok araştırma, gerçekleştirilen müdahalenin suçu azaltmakta başarılı olması durumunda büyük oranda para tasarrufu sağladığını göstermektedir (Farrington, 2002; Schweinhart, Barnes ve Weikart, 1993). Ancak bunun yanında, her hangi bir maliyet analizinde göz önünde bulundurulması gereken çok önemli noktalar bulunmaktadır. İlk olarak, suçun kar ve zararının hesap edileceği analiz birimi (örn., birey mi toplum mu) tanımlanmalıdır (Nagin, 2001). Sonrasında, uygulanan müdahale programının kar ve zararı hesaplanırken, yapılan müdahalenin suçun azaltılması dışındaki diğer olumlu sonuçları (örn., istihdam, sağlık, eğitim, refah, boşanma, madde kullanımı) ve bütün olası olumsuz

sonuçları (örn., damgalama, bireysel özgürlüğün sınırlanması) da hesap edilmelidir (Farrington, 1999; Rutter ve diğerleri, 1998). Ayrıca müdahalenin uzun vadedeki etkileri ve ileride kapsama alanının daha büyük ölçeğe yayılması durumundaki etkinliği de hesap edilmelidir (Rutter ve diğerleri, 1998). Tabii gelecek zamanda gerçekleşmesi beklenen olası kar ve zararın bugünkü değerinin hesaplanmasında kullanılacak iskonto oranını belirlemek de önemlidir ve bir o kadar da zordur. Ayrıca çoklu müdahale programlarının tek unsurlu müdahale programları ile karşılaştırıldığında sonuç etkinliği daha çok olmasına rağmen bu programların maliyet etkinliğini hesaplamak daha zordur; çünkü çoklu programların tamamının kar ve zarar analizi, her bir parçasının suçu azaltmaktaki etkinliğinin değerlendirilmesine ve her bir unsurun getirdiği ek maliyetin hesaplanmasına bağlıdır (Farrington, 2000; Rutter ve diğerleri, 1998).

Sonuç

Risk odaklı olarak geliştirilen suç önleme programlarının ceza adaleti sistemi içerisindeki diğer suç önleme yaklaşımları ile karşılaştırıldığında çok önemli avantajları bulunmaktadır. Diğer yaklaşımların aksine, bu programlar kapsamında hem genel nüfusu hem de seçilmiş ciddi risk altındaki nüfus gruplarını hedef almak mümkündür (Loeber ve Farrington, 1999). Ayrıca bu yaklaşımın kişilerin gelişiminin doğum öncesi evresi kadar erken dönemlerde bile müdahale gerçekleştirme potansiyeli bulunmaktadır. Bu programlar bize suç davranışları oluştuktan sonra tepkisel olarak harekete geçmektense proaktif davranarak suç davranışı henüz oluşmadan kişilerin yaşamlarının çeşitli alanlarındaki kritik noktalarda müdahalede bulunma imkânı vermektedir. Ayrıca bu programlar bize sadece risk faktörleri değil kişilerin suç davranışını azaltan ve olumlu davranışlarını pekiştiren koruyucu faktörleri hedef alıp bunlar üzerinden de müdahale gerçekleştirme imkânı da vermektedir. Ancak tüm bu katkılarının yanında, planlanan risk odaklı bir suç önleme programının suç önlemek ya da azaltmakta başarılı olabilmesi ya da varsa bile etkisinin doğru bir şekilde tespit edilebilmesi için belirli bir takım şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Seçilen hedef kitlenin ihtiyaçlarının doğru olarak belirlenmesi, bu kitle için program kapsamında düzeltmek ya da geliştirmek amacıyla hedef alınacak ve suçla nedensel bir ilişkisi olma olasılığı en yüksek risk ve koruyucu faktörlerin belirlenmesi, bu faktörlerin suç ile olan olası nedensel ilişkisi ile beraber bu ilişkide etkili olabilecek aracı ve moderatör etkenlerinin belirlenmesi, seçilen programın belirlenen hedef kitle için sosyo-kültürel açıdan uygun olması, yüksek kalite standartlarında uygulamaya geçirilmesi ve nihayetinde gerçekleştirilen müdahalenin sonuç ve maliyet etkinliğinin doğru bir şekilde değerlendirilmesi dikkat edilmesi gereken konuların en önemlilerini oluşturmaktadır. Gelişmiş Batı toplumlarında risk odaklı suç önleme alanında gerçekleştirilen kriminolojik araştırmalar sayesinde bu alanda çok önemli adımlar atılmış ve çok başarılı programlar gerçekleştirilmiştir (Farrington, 2002). Bu yaklaşım, ülkemizde suçun azaltılması ve önlenmesi yönünde çalışan uzman ve pratisyenlere alternatif bir yol sunacak ve bu alanda gerçekleştirilecek kriminolojik çalışmalardan elde edilecek ampirik kanıtlar da ülkemizde uygulanan suç politikalarının daha sağlıklı bir şekilde yürütülmesine yardımcı olacaktır.

Kaynaklar

Bachman, R. ve Schutt, R. K. (2003). *The Practice of Research in Criminology and Criminal Justice*. (İkinci Baskı). Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.

Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). "The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic and Statistical Considerations." *Journal of Personality and Social Psychology* 51(6): 1173-1182.

Brand, S. ve Price, R. (2000). *The Economic and Social Costs of Crime*. Home Office Research Study No: 217. London: Home Office.

Catalano, R. F., Arthur, M. W., Hawkins, J. D., Berglund, L. ve Olson, J. J. (1998). "Comprehensive Community- and School-Based Interventions to Prevent Antisocial Behaviour," R. Loeber ve D. P. Farrington (Ed.) *Serious and Violent Juvenile Offenders: Risk Factors and Successful Interventions*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Catalano, R. F., Park, J., Harachi, T. W., Haggerty, K. P., Abbott, R. D. ve Hawkins, J. D. (2005). "Mediating the Effects of Poverty, Gender, Individual Characteristics, and External Constraints on Antisocial Behaviour: A Test of the Social Development Model and Implications for Developmental Life-Course Theory," D. P. Farrington (Ed.) *Integrated Developmental and Life-Course Theories of Offending*. New Brunswick ve Londra: Transaction.

Deater-Deckard, K., Dodge, K. A. ve Sorbring, E. (2005). "Cultural Differences in the Effects of Physical Punishment." M. Rutter ve M. Tienda (Ed.) *Ethnicity and Causal Mechanisms*. Cambridge, NY: Cambridge University Press.

Eisner, M. P. ve Ribeaud, D. (2005). "A Randomised Field Experiment to Prevent Violence." *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 13(1): 27-43.

Farrington, D. P. (1991). "Childhood Aggression and Adult Violence: Early Precursors and Later-Life Outcomes". D. J. Pepler ve K. H. Rubin (Ed.) *The Development and Treatment of Childhood Aggression* (ss. 5-29). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Farrington, D. P. (1996a). "The Explanation and Prevention of Youthful Offending," J. D. Hawkins (Ed.) *Delinquency and Crime: Current Theories*. Cambridge, Melbourne: Cambridge University Press.

Farrington, D. P. (1996b). *Understanding and Preventing Youth Crime*. York: Joseph Rowntree Foundation.

Farrington, D. P. (1997). "Evaluating a Community Crime Prevention Program." *Evaluation* 3: 157-173.

Farrington, D. P. (1999). "A Criminological Research Agenda for the Next Millennium." *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 43(2): 154-167.

Farrington, D. P. (2000). "Explaining and Preventing Crime: The Globalization of Knowledge – The American Society of Criminology 1999 Presidential Address." *Criminology* 38: 1-24.

Farrington, D. P. (2002). "Developmental Criminology and Risk-Focused Prevention," M. Maguire, R. Morgan ve R. Reiner (Ed.) *The Oxford Handbook of Criminology* (Üçüncü Baskı). New York: Oxford University Press.

Farrington, D. P. (2003a). "Methodological Quality Standards for Evaluation Research." *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 587: 49-68.

Farrington, D. P. (2003b). "A Short History of Randomized Experiments in Criminology: A Meager Feast." *Evaluation Review* 27(3): 218-227.

Farrington, D. P. ve Loeber, R. (1999). "Transatlantic Replicability of Risk Factors in the Development of Delinquency," P. Cohen, C. Slomkowski, C ve L. N. Robins (Ed.) *Historical and Geographical Influences on Psychopathology*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Farrington, D. P. ve Painter, K. (2004). *Gender Differences in Offending: Implications for Risk-Focused Prevention*. Report 9/04. London: Home Office.

Farrington, D. P., Loeber, R. ve Stouthamer-Loeber, M. (2005). "How Can the Relationship Between Race and Violence Be Explained?" D. F. Hawkins (Ed.) *Violent Crime: Assessing Race and Ethnic Differences*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gunnoe, M. L. ve Mariner, C. L. (1997). "Toward a Developmental-Contextual Model of the Effects of Parental Spanking on Children's Aggression." *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine* 151: 768-775.

Gottfredson, D. C., Gottfredson, G. D. ve Hybl, L. G. (1993). "Managing Adolescent Behaviour: A Multiyear, Multischool Study." *American Educational Research Journal* 30: 179-215.

Hawkins, J. D., Herrenkohl, T., Farrington, D. P., Brewer, D., Catalano, R. F. ve Harachi, T. W. (1998). "A Review of Predictors of Youth Violence". In R. Loeber ve D. P. Farrington (Ed.), *Serious and Violent Juvenile Offenders: Risk Factors and Successful Interventions* (ss. 106-141). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Hay, C., Fortson, E. N., Hollist, D. R., Altheimer, I. ve Schaible, L. M. (2006). "Impact of Community Disadvantage on the Relationship between the Family and Juvenile Crime." *Journal of Research in Crime and Delinquency* 43(4), 326-356.

Hofstra, M. B., Van Der Ende, J. ve Verhulst, F. C. (2000). "Continuity and Change of Psychopathology from Childhood into Adulthood: A 14-Year Follow-Up Study." *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 39(7), 850-858.

Kazdin, A. E., Kraemer, H. C., Kessler, R. C., Kupfer, D. J. ve Offord, D. R. (1997). "Contributions of Risk-Factor Research to Developmental Psychopathology." *Clinical Psychology Review* 17(4): 375-406.

Kraemer, H. C., Kazdin, A. E., Offord, D. R., Kessler, R. C., Jensen, P. S. ve Kupfer, D. J. (1997). "Coming to Terms with Terms of Risk." *Archives of General Psychiatry* 54: 337-343.

Kraemer, H. C., Stice, E. Kazdin, A., Offord, D. ve Kupfer, D. (2001). "How Do Risk Factors Work Together? Mediators, Moderators and Independent, Overlapping and Proxy Risk Factors." *American Journal of Psychiatry* 158: 848-856.

Lipsey, M. W. ve Derzon, J. H. (1998). "Predictors of Violent or Serious Delinquency in Adolescence and Early Adulthood: A Synthesis of Longitudinal Research". In R. Loeber ve D. P. Farrington (Ed.), *Serious and Violent Juvenile Offenders: Risk Factors and Successful Interventions* (ss. 86-105). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Lipsey, M. W. ve Wilson, D. B. (1998). "Effective Intervention for Serious Juvenile Offenders," R. Loeber ve D. P. Farrington (Ed.) *Serious and Violent Juvenile Offenders: Risk Factors and Successful Interventions*, Thousand Oaks, California: Sage.

Loeber, R ve Dishion, T. (1983). "Early Predictors of Male Delinquency: A Review." *Psychological Bulletin* 94:68-99.

Loeber, R. ve Farrington, D. P. (1999). "Never Too Early, Never Too Late: Risk Factors and Successful Interventions for Serious and Violent Juvenile Offenders." *Studies on Crime and Crime Prevention* 7: 7-30.

Loeber, R. ve Le Blanc, M. (1990). "Toward a Developmental Criminology." *Crime and Justice* 12: 375-473.

Loeber, R., & Stouthamer-Loeber, M. (1986). "Family Factors as Correlates and Predictors of Juvenile Conduct Problems and Delinquency." *Crime and Justice* 7: 129-150.

Magnusson, D., Stattin, H. ve Duner, A. (1983 or 1993?). "Aggression and Criminality in a Longitudinal Perspective". In K. T. Van Dusen ve S. A. Mednick (Ed.), *Prospective Studies of Crime and Delinquency* (ss. 277-301). Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing.

Moffitt, T. E. (1993). "Adolescence-Limited and Life-Course Persistent Antisocial Behaviour: A Developmental Taxonomy." *Psychological Review* 100: 674-701.

Nagin, D. S. (2001). "Measuring the Economic Benefits of Developmental Prevention Programs." *Crime and Justice: A Review of Research* 28: 347-384.

Rutter, M. Giller, H. ve Hagell, A. (1998). *Antisocial Behaviour By Young People*. Cambridge: Cambridge University Press.

Schweinhart, L. J., Barnes, H. V. ve Weikart, D. P. (1993). *The High/Scope Perry Preschool Study Through Age 27*. Ypsilanti, MI: High/Scope Educational Foundation.

Simons, R. L., Lin, K.-H., Gordon, L. C., Brody, G. H., Murry, V. ve Conger, R. D. (2002). "Community Differences in the Association between Parenting Practices and Child Conduct Problems." *Journal of Marriage and Family* 64(2): 331-345.

Tonry, M. ve Farrington, D. P. (1995). "Strategic Approaches to Crime Prevention," M. Tonry ve D. P. Farrington (Ed.) *Building a Safer Society: Strategic Approaches to Crime Prevention: Crime and Justice* Cilt. 19. (ss. 1-20). Chicago: University of Chicago Press.

Wasserman, G. A. ve Miller, L. S. (1998). "The Prevention of Serious and Violent Juvenile Offending," R. Loeber ve D. P. Farrington (Ed.) *Serious and Violent Juvenile Offenders: Risk Factors and Successful Interventions* Thousand Oaks, CA: Sage.